

başlanğıcı 9-cu səhifədə

Reşidəddin "Oğuznaməsi"ndə Dumana ad qoyulması hadisəsindən danışarkən qeyd edir ki, Duyulu Qayının oğlu dünyaya gəldikdən sonra "Bayat boyundan Qorqud və Erki, hər ikisi "Bu uşağın adı Duman olsun" – dedilər. ... Di-van böyükleri isə "Duman qaranlıq deməkdir və bu padşahlara yaraşan bir ad deyildir; bundan gözəl bir ad qoymaq lazımdır" – dedilər. Qorqud belə dedi: "Hərçənd Duman (sis) olanda hava qaranlıq olur, amma otlar üçün faydalı olan nemlik yaradır. Bu uşağın atasının ölümü ilə xalqın könlü qəmliə dolmuş, ortalığı duman bürümüş və qaranlıq olmuşdur. Amma buna ümid edib düşünə bilərik ki, bun-

da kasa təqdim etdi. Yeməklər gətirilib süfrə salındığı zaman qoca bir qurdun ulaması eşdi. Duman xan bütün heyvanların dilini bildiyindən bu qurdun nə söylədiyini də anladı. Qurd deyirdi, "Çox heyif ki, artıq mən qocaldım, ovlanmın araxasından qaçıb ona yetişə bilmirəm. Əgər yetişsəm belə onu tuta bilmirəm; Hətta tutsam da parçalaya bilmirəm". Qoca qurdun sözü bitən kimi üç gənc qurd belə cavab ver-dilər: "Əgər sən yaşlı və gücsüzsən-sə, bizim qüdrətlimiz vardır, eger hər gənc yaşlıya kömək etməzsə, onun nə dəyəri var. Bu gecə du-man, qaranlıq və şiddətli bir fırtına olacaq. Bundan istifadə edib toy üçün gətirilmiş heyvanların hamısı-nın quyruqlarını və qarınlarını parçalayıb sənə verəcəyik. Bunları kö-

Xalqımızın formalaşması ilə bağlı olan adların yasaqlanması doğrumu?

lar keçəcək, günəş doğub dünyaya tezəlik gətirəcək, otlar çoxalacaq və hər kəsin işi yaxşılaşacaqdır. Bu səbəbdən ona bu adı qoyduq." (7.64). Əbülqazi Bahadır xanın əsərində də Dumana adın verilməsi prosesi təxminən buna bənzərdir: "Bu uşağa yaxşı ad ver". Qorqud ata dedi: "Qoy onun adı Duman xan olsun". Xalq dedi: "Ondan yaxşı ad ver".

Qorqud ata cavab verdi: "Bu addan yaxşısı yoxudur. Duyulu Qayı xan olan gün bizim yurdumuzu duman bürüdü və qaranlıq çökdü. Bu uşaq duman (vaxır) doğuldu və ona görə mən (ona) Duman adı verdim. İkincisi, (bütün) qəlbimlə mən ona xoşbəxt tale arzulayıram, ona görə də ona Duman adı verirəm, çün ki, duman çox durmur, o tezliklə keçir, Dumanlı gün günəşli olur, dumanlı gündən sonra yaxşı gün olmaya bilməz. Uzun müddət durmayan Dumanı mən bu oğlanın gəncliyinə bənzətdim, sonra (peyda olmuş) günəşi (isə), mən bu oğlanın uzun və xoşbəxt hayatına bənzətdim, o böyüyəndə, atasının taxtında oturacaqdır". **Bu (sözləri) eşidərək bütün xalq "afərin, afərin (sənə)" sədələri ilə Qorquta (öz razılıqlarını) bildirdilər. Dumana görə çox sevindilər və çox dualar etdilər". (8.78). Reşidəddin əsərində Ə. Bahadır xandan fərqli olaraq bu adlardan bəhs edilərkən türklərin törəyiş əfsanəsinə də incə şəkildə toxunulmuşdur. Belə ki, görkəmli tarixçi Reşidəddin Duman xandan danışarkən onun heyvanların dilini bilməsi, qurdla söhbət etməsi məsələsinə, yeni türk törəyiş əfsanəsinin bir elementinə də toxunmuşdur. O yazır ki, Qayı İna xan "... heyatı boyu bütün heyvanları yaxalayaraq öldürmüş və dillərini kəsərək bir qutuya qoyub saxlamışdı: "Əgər oğlum olarsa, doğulan zaman heyvanların dillərini bilməsi üçün ona verərsiniz" – deyərək vəsiyyət etmişdi. Təsədüfən bu qutunu Duman xan doğulduğu zaman tapdılar və içindəkilərin hamısını suda yaxalayıb Duman xana veridilər. Bu səbəbdən uşaq böyüdüyü zaman bütün heyvan dillərini bildirdi". (7.64). Müəllif qeyd edir ki, heyvanların dilini bilməsi taxta çıxarkən Duman xanın köməyinə gəldi. Duman xanın toy olarkən "Qorqud bu xəberə alınca oraya gəldi. Çöl Erki xan, Duman xanın şərəfinə toy qurdu və Qorqud**

nül rahatlığı ilə ye; zira hər zaman sənə yardım edəcəyik". (7.65-66). Maraqlıdır ki, Türk törəyiş əfsanəsi üçün xarakterik olan qurdla söhbət etmək məsələsinə digər mühüm epik abidələrimizdə də - "Kitabi Dede Qorqud", "Əsli və Kərəm", "Koroğlu" dastanlarında da rast gəlirik. Bu bərdə dəyərlı alimimiz Süleyman Əliyərli öz əsərində geniş bilgi vermişdir. (Bax. 9.191-205;10)

Bütün bunlara əsaslanaraq söyləyə bilərik ki, Barani Oğuz tayfası Qaraqoyunlularla sıx əlaqədə olmuşdur. Bu adın anlaşılmaqlıqdan yaxud bilgisizlikdən (rəli) gələrək "qadağan olunmuş adlar siyahısı"na salınması böyük bir eiml yanlışlıqdır. Bu millətimizin etnogenezi-sində iştirak etmiş bir tayfanın rolunun inkar edilməsidir.

Qaynaqlar:

1. Əbubəkr Tehrani. *Kitabi Di-yərbəkriyyə. Fars dilindən tərcümə edən, ön söz, şərhlər və göstəricilərin müəllifi R.Şükürova. Bakı, 1998.*
2. T.Nəcəfli. *Azərbaycan Ağqoyunlu və Qaraqoyunlu dövlətləri (Müasir Türkiyə tarixşünaslığında)* Bakı, 2012.
3. İ.Məmmədov *Türk Kafkasında siyasi və etnik yapı eski çağlardan günümüze Azərbaycan tarixi. İstanbul, 2009.*
4. S.Q.Aqadjanov. *S.Q. Oçerki istorii Oquzov i Turkmen sredney Azii IX-XIII vv. Aşqabad, 1969*
5. F.Sümer Kara – *Koyunlular (Başlanğıcdan Cihan Şaha kədər)* C.1. T.T.K. Basım evi, Ankara, 1984.
6. *Azərbaycan toponimlərinin ensiklopedik lüğəti. İki cildde, birinci cild, Bakı, 2007.*
7. *Reşidəddin. Oğuzname, Bakı, 2003.*
8. *Əbülqazi Bahadır xan. Şəcərel – Terakime (Türkmenlərin soy kitabı), Bakı, 2002.*
9. *Azərbaycan tarixi. Uzaq keçmişdən 1870-ci ilə qədər. red S.S.Əliyərli.s.191, 205. Bakı, 2009.*
10. S.Əliyərli. *Tariximiz açıqlanmamış mövzuları ilə. Bakı, 2012.*

Müəllif, məqalənin yazıya köçürülməsində köməkçiyinə görə Odey Sərdara təşəkkürünü bildirir.